

Horváth Zsuzsa: Dzsentrí – Női identitás – Patrícíus: emlékezés és emlékeztetés a *Színek és években* és *A régi házban*

Tormay Cécile életművének és irodalomtörténeti jelentőségének objektív értékelése (ha létezik egyáltalán ilyen) különféle irodalmon belüli és irodalmon kívüli okok miatt még várat magára,¹ az irodalomtörténészek körében kétség kívül mind a mai napig *A régi ház* (1914) a legelismertebb és a legkevésbé ideológiai szempontokkal megterhelten értelmezett Tormay-mű.² Már a korabeli olvasóközönség és a kritika is elismerőleg fogadta,³ s azóta is számtalan, többféle szempontot is érvényesítő elemzés született a regényről.⁴ Vizsgálták már a műfaj, a regénykoncepció, a dokumentumszerűség, a felvetett társadalmi problematika, a kortörténeti dokumentumok hitelessége, a lehetséges irodalmi minták kérdése felől, hogy csak a legfontosabb szempontokat említsem. Ez utóbbi szempontot kiemelve vetődik fel Kaffka Margit regénye, a *Színek és évek*, valamint a főhős Pórtelky Magda alakja *A régi ház* kapcsán.⁵ A két regény összevetése során a pusztán említés szintjén Kollarits Krisztina felvetése lép túl, aki szerint „*ha a Tormayéhoz rokon vállalkozást keresünk, akkor ezt nem annyira Thomas Mann-nál, mint inkább Kaffka Margitnál, a Színek és évek (1911) világában találhatjuk meg*”. Az impresszionizmushoz való viszonyukon kívül pár mondat erejéig kitér a

¹ Ennek egyik első lépéseként értelmezhető Kollarits Krisztina könyve, mely az író egy konkrét pályaszakaszának megrajzolását valósítja meg, középpontba állítva a *Bujdosó* könyvet. Kollarits Krisztina: *Egy bujdosó író – Tormay Cécile*. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2010.

² Bár *A magyar irodalom története* című összefoglaló jellegű munka vonatkozó fejezetében (*Írók a századfordulón*) Zsadányi Edit megpróbálja beemelni az irodalmi köztudatba az *Emberek a kövek között* című regényt is a Tormayról szóló részletben, mely – ahogy már az írónőkről szóló különálló könyvfejezet is – felfogható kánonrevíziós eljárásnak is. Ennek egyik oka talán az is lehet, hogy az *Emberek a kövek között* és *A régi ház*at még az aktív politikai érdeklődése előtt írta Tormay. Vö. Zsadányi Edit: *Írók a századfordulón*. = A magyar irodalom története 1880-tól 1919-ig. Szerk.: Szegedy-Maszák Mihály-Veres András. Gondolat Kiadó, Bp., 2007. 815–816. A fenti vonulathoz kapcsolható Grendel Lajos törekvése is, aki azt írja, hogy „*ha A régi ház az író leg többet emlegetett műve, első regénye, az Emberek a kövek között (1911) talán a művészi leghibátlanabb*.” Vö. Grendel Lajos: *A modern magyar irodalom története*. Magyar líra és epika a 20. században. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010. 162–164.

³ Az Akadémia Péczely-díjjal jutalmazta, 1914-es megjelenését a Singer és Wolfner Kiadónál hamarosan követték a külföldi kiadások: a német 1917-ben, a svéd 1918-ban, a dán 1919-ben, az angol 1921-ben, a finn 1925-ben, a holland és a francia 1926-ban, az olasz 1930-ban. Vö. Kollarits Krisztina: *A biedermeier Pest regénye*. Tormay Cécile: *A régi ház*. = *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*. Szerk.: Varga Virág-Zsávolva Zoltán. Ráció Kiadó, Bp., 2009. 232.

⁴ Az utóbbi időben az alábbi elemzések születtek a műről: Bodnár György: *A XIX. századi magyar patrícíus polgárság visszapillantó tükörben – Tormay Cécile: A régi ház*. = *A XIX. század vonzásában. Tanulmányok T. Erdélyi Ilona tiszteletére*. Szerk.: Kiczenko Judit-Thimár Attila. PPKE BTK, Piliscsaba, 2001. 31–38.; Pirint Andrea: *A régi ház mint kortörténeti dokumentum*. Új Forrás, 2007. 7. 56–67. Kollarits Krisztina: *A biedermeier Pest regénye*. Tormay Cécile: *A régi ház*. Új Forrás, 2007. 7. 39–54. (Kötetben: Kollarits Krisztina: *A biedermeier Pest regénye*. Tormay Cécile: *A régi ház*. = *Nő, tükör, írás*. Szerk.: Varga Virág- Zsávolva Zoltán. Ráció Kiadó, Bp., 2009. 232–247.) Kiss Szemán Róbert: *A családregény a két világháború közötti magyar irodalomban*. Vigilia, 1996. november. 858–867.

⁵ Schöpflin Aladár a *Vasárnapi Újságban* recenziálta *A régi ház* című Tormay-regényt, de módszeresen nem veti össze a két művet, bár kimondva-kimondatlanul is utal a Kaffka-regényre, ahogy erre Rózsafalvi Zsuzsanna felhívja a figyelmet. „*Hangsúlyozza továbbá a narrátor-választás fontosságát: az események a regény főszereplőjének, Annának a tudatán szűrődnek át, akinek jól megrajzolt, mindent értő, de passzivitásra kárhoztatott alakjának rajzát emeli ki a kritikus. Ebben az értelmezésben Kaffka Margit regényének, a Színek és évek Pórtelky Magdájának tükörképe áll előttünk. Az impresszionista prózai stílus közössége mellett azért is idézzük fel a Színek és éveket, mert női szerzőről talán csak Kaffkáról szólt hasonló szuperlatívuszokban. A két írónőt egyébként is összekapcsolják stílusuk cizelláltságára, finomságára, kristálytisztáágára, Schöpflin részéről a szimbólum-kezelésre tett méltató szavak. Többet azonban Tormay regényében a már emlegetett asszimilációs stratégiák nehézségének az ábrázolása adja [...]*” Vö. Rózsafalvi Zsuzsanna: *Egy elfeledett polémia Schöpflin irodalomtörténete ürügyén* (kézirat) Ezen kívül Bodnár György is utalt *A régi ház* kapcsán a *Színek és évekre*, de nem vetette össze módszeresen, egyedül az impresszionista stílusuk különbségéről írt; Tormay regényéről azt, hogy szerzetlen impresszionizmus. Bodnár: i. m., 32–33.

két regény nőábrázolására is. Összegezve azt írja, hogy „*a két regény keletkezésének ideje és a feldolgozott téma tehát hasonló, [...] a szerzők másfajta világnézete és életfelfogása azonban több ponton eltérő ábrázoláshoz vezetett*”.⁶

Noha a két regény bizonyíthatóan és szemmel láthatóan számtalan ponton eltér egymástól, például a narrációs megoldásokban, az ahhoz szorosan kapcsolódó időkezelésben, a társadalmi kérdések ábrázolásában, a megjelenített és ábrázolt történeti időben, a női szereplők lélektani alkatában, érdemes közelebről is megvizsgálni a két regényben ábrázolt női sorsokat, rávilágítva azokra a poétikai eljárásokra, amelyek inkább összekötik, mintsem elválasztják egymástól a szövegeket. Tanulmányomban tudatosan fókuszálok a női identitás⁷ irodalmi és szövegszerű megjelenésére, így ennek a szempontnak rendelem alá vizsgálódásomat, ezért szövegértelmezéseimet tudatosan és vállaltan a regények egy részleges jelentésmezéjére szűkítettem le.⁸

1. Történeti narratíva – női identitás

Az alábbiakban a *Színek és évek*ben és *A régi ház*ban elbeszélte és megjelenített női történeteket történeti narratívaként értelmezem, melyben a női sors, a női identitás megjelenését vizsgálom, kiemelve Pórtelky Magda és Ulwing Anna sorsát. Kaffka regényében egyértelmű, hogy Pórtelky Magda a főszereplő, míg Tormay regényében a címszereplő – a régi ház – mellett fokozatosan kerül előtérbe Ulwing Anna sorsa, mely szorosan összefonódik a címszereplőével, majd túl is mutat azon. Habár műfaját tekintve családragényről is beszélhetünk, a többi szereplő sorsa, jelleme, gondolat- és lelkivilága vázlatosan jelenik csak meg, és mindinkább Anna története kerül előtérbe. Az események előrehaladtával, ahogy fogynak az Ulwing család tagjai, úgy kerül fokozatosan előtérbe Anna története, egészen addig, míg egyedülivé válik, vagyis inkább egyedül maga képviseli az Ulwingokat. „*Anna a hintafára gondolt, s mintha keresné, elindult a kertben a tekintete. Ekkor, váratlanul, valami beszélni kezdett hozzá. Most már tisztán hallotta. A fákon túlról csendes, távoli nessel meghitt hang beszélt: a Duna, az Ulwingok végzete. Beszélt a múlt. Csak ez maradt meg a számára, semmi több...*” (211.)⁹ Anna figurájának kiemeltségét támaszthatja alá a regény narrációs megoldása is, mely az egyes szám harmadik személyű mindentudó, omnipotens elbeszélői eljárással él ugyan,¹⁰ de viszonylag gyakran nyúl a nézőpontváltás technikájához, vagyis hogy bizonyos eseményeket az egyes szereplők szubjektív nézőpontjából ismerhet meg az olvasó. Találkozhatunk ezzel a megoldással Ulwing Sebestyén, Ulwing Kristóf, kis Kristóf, János Hubert, Illey Tamás, de leggyakrabban éppen Ulwing Anna esetében. Bodnár György tanulmányát idézve: „*a mindentudó elbeszélőre bízta azokat az időtartományoknak az áttekintését, amelyeket a jelen idejű regényalakok szubjektív lélektana nem tudott megközelíteni. [...] egy leányunokát állított a több nemzedéket bemutató családragénye középpontjába: Ulwing Anna természetes tanúja lehetne nagyapja, nagybátyja és apja sorsának ugyanúgy, mint testvérének és gyermekeinek.*”¹¹

⁶ Kollarits: A biedermeier Pest regénye. i. m., 240.

⁷ Az identitás kifejezést az önazonosság alakítás folyamatának értelmében használom a tanulmány során.

⁸ Habár a regényekben ábrázolt történeti idő szerint *A régi ház* története játszódik korábban, az összevetés során a regények megírásai rendjét alapul véve a közös, általános jegyek vizsgálata után előbb a *Színek és évek* saját és idegen problematika összefoglalására térek ki, majd a Tormay-regényre.

⁹ A tanulmányban az alábbi kiadásból idézem a regényrészleteket, és a főszövegen belül zárójelben adom meg az oldalszámot. Tormay Cécile: *A régi ház*. Lazi Kiadó, Szeged, 2008.

¹⁰ A Tormay-regény mindentudó elbeszélője gyakran szenvedélyes és szubjektív hangot üt meg, néhol kissé didaktikus és bizonyos esetekben túlírtak tűnik.

¹¹ Bodnár, i. m., 33.

Mindkét regényben – kissé leegyszerűsítve és természetesen más-más hangsúllyal – az elbeszélte történet két nagyobb történetvázatot jelent. A két nő személyes, női történetét, mely sok szállal kötődik más női és nem női sorsok történetéhez, illetve a történelemnek a regényben megjelenő narratíváját. A *Színek és évek*ben hosszasan lehetne sorolni a Magdáén kívüli női sorsokat, de *A régi ház*ban is fel-felvillannak – ha nem is olyan nagy számban – az Annáén kívüli női sorsok, gondoljunk csak Jörg Krisztinára, Hosszú Zsófiára, a Geramb Nevelőintézet nemes kisasszonyaira vagy a névtelenség homályába vesző utcalány(ok)ra, kis Kristóf szeretőire. Sem Pórtelky Magda, sem Ulwing Anna nem alakítja a saját sorsát, ebben az értelemben életük nem a saját tulajdonuk. A regényekben a női sors, a női élet úgy jelenik meg, mint olyan események sorozata, mely nem képezi részét a múltból alkotott tudásnak, vagy mert egyáltalán nem részesei a nők, vagy mert negatív előjelekkel ellátott Másikként kényszerülnek benne magukra ismerni.¹² A női lét történeti időn kívüli helyzete több ponton is megjelenik. Egyrészt az ábrázolt női sorsok hangsúlyosan a privát szférában jelennek meg, nincs szerepük, befolyásuk a történelmet reprezentáló eseményekre, habár mindkét regény háttérében valós történelmi eseményekre bukkanhat az olvasó. A *Színek és évek*ben a történelmi eseményeket a trónörökös látogatása, a tűzvész, a megyei élet eseményei, a tisztújítás és a választási bonyodalmak reprezentálják. Ezekben Magda, mint kívülálló vehet, vesz részt, illetve reprezentatív, jótékonykodó szerepet tölthet be. A megyei életben részvétele korlátozott, tulajdonképpen csak férje betöltött funkciója és dzsentrí származása, családi háttere révén kaphat szerepet. *A régi ház* esetében az 1848-49-es forradalom és szabadságharc, a tavaszi forradalmi lelkesedés, a város bombázása, a Lánchíd, az Akadémia és a Feldunásor kiépülése, a kiegyezés, a fekete szombat jelennek meg. E történelmi események legtöbbször kezdetben a még kislány Anna korlátozott, gyermekien naiv, az események passzív szereplőjének nézőpontjából értesülhet az olvasó, kiegészítve a mindentudó narrátor szólamszerű megjegyzéseivel, olykor értékeléseivel. „»Háborús hírek«... Anna az öregasszonyra bámult, és gondolatában egyszerre szomorú hangzása lett annak a két szónak.” (45) „Az utcák már hallgattak arról, ami történt. A Duna pedig mosta a sötétben a város véres kezét.” (56) „Szemközt füstölögve égett a királyi vár, és a bátyán a császáriak kicsiny fehér zászlója mellett háromszínű lobogót bontogattak a levegőben. – Győztek! – kiáltotta Ulwing Kristóf. [...] Anna nevetni kezdett: – Hallod, Kristóf? Győztünk!” (67.) Később ezt a nézőpontot felváltja női mivoltából fakadóan a történelmi események aktív szerepéből kirekesztett felnőtt és anya korlátozott nézőpontja. „Az üzlet jól mehetett. Fényűzés több volt a házban, mint valaha. ... Anna annyi pénzt kapott a háztartásra, amennyit akart, és máshoz ő nem értett.” (151.) „Jobb tőkebefektetést tudok. Anna nem szerette ezt a gondolatot. Ő meg akart volna tartani mindent úgy, amint nagyatyjuktól rájuk maradt. [...] Anna gondterhelten nézett maga elé, aztán szólanul folytatta a horgolást. Mit is tehetett volna egyebet? Tamás elutasító közönye fellázította. Kristófban már nem bízott, Füger Ottóra gyanakodott, ő maga pedig nem értett semmihez. Őt csak zongorázni, énekelni, hímezni és táncolni tanították.” (157–158.) „Az ertyős lámpa alatt számlák és számadási könyvek heverték. – Ezt is megtanultam – mondta Anna fáradtan. – Annyi számla gyűlt össze mostanában. A kereskedők sürgetnek, pénzt meg nem kapok az irodából. Érthetetlen, miért halaszt Füger Ottó mindent? – Hirtelen elhallgatott, már másra gondolt: – Hallottad?... És futni kezdett a gyerekszoba felé.” (173.) Ráadásul Anna neménél, származásánál és neveltetésénél fogva, vagyis polgári identitásából fakadóan korlátozott életmódot folytat: csak kísérvél hagy(hat)ja el a házat, csak bizonyos helyeket látogathat, (a hangversenyterem, a budai nagybácsi órásboltja, a budai temető, a Palatinus sziget, a Szentháromság patika ünnepi vendégsége...) vagyis polgári nőhöz illő és méltó életet kell élnie. A regény gyakran él a szimmetrikus szerkesztés elvével, például a két testvér jelleménél is. Kis Kristóf a

¹² Vö. Horváth Györgyi: Nőidő. A történeti narratíva identitásképző szerepe a feminista irodalomtudományban. Kijárat Kiadó, Bp., 2007.

szimmetrikus ellenkép, a fantáziáló gyenge ember, a polgári erényeket általános emberi értéként továbbvivő Anna nővérével szemben.¹³ Az életmód korlátaival, melyet társadalmi helyzeténél fogva folytatnia kell, csak akkor szembesül, s kerül összeütközésbe, amikor személyes női életproblémájának megoldhatatlansága és egy rendhagyó beszélgetés Walter Ádámmal erre felhívja a figyelmét. Személyes létének addig természetesnek vélt szabadságában érzi korlátozva magát. A személyes női életprobléma a szerelem érzése és a bizonytalanság, hogy vajon Illey Tamás viszonzozza-e érzéseit, illetve, hogy később ne Münster Károly üzletemberhez kelljen férjhez mennie, hanem szerelemből hozzámelessen a nemesi származású, ámde vagyontalan Illeyhez. „*Annának nemegyszer könnybe lábadt a szeme. Fogolynak érezte magát. Az élet kívül maradt.*” (134.) „*Egész életében azért küzdött, hogy elnyomja magában az akaratot; mindig engedelmeskedett az öregebbeknek, de amit most kívántak tőle, az ellen fellázadt.*” (136.)

A Kaffka-regény helyszíne, Szinyér fiktív, bár Nagykárolyal, mint valós helyszínnel több ponton beazonosítható. A fiktív helyszínek megfelelően az ún. történelmi események is vagy megtörténtek, vagy Arisztotelészi értelemben megtörténhettek. A helyszín a Tormay-regényben a valós, történelmileg hiteles Pest-Buda,¹⁴ melynek fontos szerep jut a regényben, hiszen akár a biedermeier Pest regényekén is olvasható.¹⁵

A nő, autentikus helyeként kijelölt magánszféra miatt, teljeséggel kívül kerül a történelmi időben elhelyezett változásokon. Ez nem kedvez annak, hogy a nők a történelmi reprezentáció középpontjába kerüljenek, hogy korszakos események, tettek, folyamatok szubjektumaként, a történelmi időt alakító, strukturáló cselekvőkként jelenjenek meg.¹⁶ A nő autentikus helyének az otthont kijelölő társadalmi normák jelentősen befolyásolják Magda és Anna személyes élettörténetét is, hiszen az aktivitás helyett a passzivitás elvárt normaként jelenik meg előttük. Mindkét regényben szerepet játszik, hogy a nők tanulása, taníttatása korlátozott, mely szintén negatív hatással van személyes sorsukra, önállósulási törekvéseikre.

Pórtelky Magda elbeszélte történetének és Ulwing Anna történetének történelmi narratívaként való értelmezésével és a női identitás szerepével, alakulásával foglalkozva érdemes kitérni Jörn Rüsen azon elgondolására, mely szerint a saját és az idegen közti különbségtevés, a történelmi tudás jelenre vonatkoztatása során, éppen meghatározó identitásképző elemként működik. Tehát a történelmi narratívában értelmezett női identitás a múltnak és a jelennek, és az abban lévő identitásnak a különbségéből áll elő. Ahogy Jörn Rüsen írja, a történelmi tudás „*belső vonatkozásban*” áll „*az emberi lét orientálásához kapcsolódó érdekekkel*” ez az, ami biztosítja, hogy az egyén „*individuumokat és csoportokat elhelyezzen önmaguk és világuk időbeli változásában, hogy artikulálja a sajátnak és az idegennek tulajdonítás viszonyát a társadalmi élet meghatározott álláspontjaival kapcsolatban, hogy hatalmi és uralmi viszonyokat törvényesítsen és bíráljon, életesélyeket értékeljen és hasonlók*”. Levonható az a következtetés, hogy a saját és az idegen közti különbségtevés meghatározó identitásképző elemként működik a történelmi tudás jelenre vonatkoztatása során. A történelmi emlékezetnek és a történelemtudatnak a kulturális funkciója az, hogy identitást formál.¹⁷ Az alábbiakban nézzük meg, milyen mintázatot mutat a regényekben a saját és az idegen kettőssége a főszereplők történetében, és milyen hatással van a női identitásra.

Pórtelky Magda és Ulwing Anna női identitása a regénybeli élettörténetük szerint társadalmilag és kulturálisan is meghatározott keretek közé léphetett be. Ezt a keretet Magda

¹³ Vö. Bodnár: i. m., 34.

¹⁴ Erről lásd részletesebben Kollarits Krisztina könyvének vonatkozó fejezetét. Kollarits: Egy bujdosó író. i. m., 41–47.

¹⁵ Kollarits: Egy bujdosó író. i. m., 40.

¹⁶ Vö. Horváth Györgyi: i. m., 24.

¹⁷ Jörn Rüsen: Történelmi gondolkodás a kultúráközi diskurzusból. = Narratívák 4. A történelem poétikája. Ford.: V. Horváth Károly. Szerk.: Thomka Beáta. Kijarat Kiadó, Bp., 203.

számára a dzsentri identitás kínálta fel és biztosította,¹⁸ Ulwing Anna esetében pedig a „szabad polgár”, a német származású patrícius jelentette. Ezt a keretet mindkét nőalak természetes és társadalmi, anyagi szempontból is vonzónak tartotta. A főszereplőkön kívül feltűnő nőalakok, szerepminták, mint közösségi szimbólumok a hagyományos értékek reprezentációjának a feladatát megörökölve jelennek meg a regényekben. (Ilyen hagyományos szerepminta az anya, a feleség, az engedelmes, takarékos, jó háziasszony...) Magdát lánykorában, és később első férje mellett is, a privát szférában, a háztartás gondjai közepette látjuk. Aktivitását ebben a szférában él(het)i ki. Anna is hangsúlyosan a magánszférában jelenik meg, mely a történet előrehaladtával „magánszférává” válik. Összevetve a két női sorsot feltűnő, hogy Anna még bezártabb életet folytat, mint Magda, szinte kizárólag a régi házban zajlik felnőtt élete, egészen annak elpusztulásáig. „– *Meséljek? Mi jut eszedbe? Én meséljek, aki négy fal közt élék?*” (174.) A háztartási gondok kevésbé hangsúlyosan jelennek meg, mint a Kaffka-regényben, de a gyereknevelés, a háztartásra korlátozott női feladatkör hangsúlyozása hasonló, bár Anna sorsában a nélkülözésnek és az ebből fakadó nehézségeknek nincs jelentősége. Míg Magda életében fontos szerepet tölt be a női közeg, a női közösség (pl. anyja mintája, a grósz, további nőrokonok...), addig Annát férfirokonok veszik körül, mely viselkedésére, személyiségére is hatással van. Érzelmeit, érzéseit nem minden esetben tudja kimutatni szavakba önteni, bánatát nem tudja kivel megbeszélni. „*A kisleány fájdalommal tekintett utána. Nem értette, miért vigasztalja mindenki Kristófot, és miért nem törődik vele senki, mikor pedig olyan kimondhatatlanul boldogtalan.*” (73.) „*Őt is így nevelték; megtanították rá, hogy a gyöngédség csak addig mély és nagy, amíg jeltelenül hallgat, és egyszerre kicsiny és nevetséges lesz, mikor mozdul, és beszélni kezd, olyan szánalmasan kicsiny, hogy az ember elpirul, és kiszalad a szobából. Nem lehet megmutatni. A többiek se mutatják, senki a házban, csak régen-régen Sebastián bácsi. Pedig olykor mennyire vágyódott valaki után, aki megsimogatja, és magához öleli.*” (110.) Anna esetében, bár fiatalon meghalt édesanyja mintájára kezd el zenével foglalkozni, s talál rá a zene, az ének kommunikációs, közvetítő erejére, mégis éppen ennek a szerepmintának a hiánya a meghatározó. Ennek ellenére Annát is végigkíséri édesanyja, mint az állandóságot jelentő női, anyai szerepminta, hiszen képe végig ott függ szobája falán, többször meg is szólítja, még az illel birtokon berendezett szobájában is a falon függ.

Ugyanakkor a regények a női életet, a női szerepet történetiként mutatják meg, vagyoni és társadalmi konvenciók közé helyezve, ahol nemcsak a származásnak, hanem a hozomány létének illetve nem létének is a női életet döntően befolyásoló szerep jut. Magda első házasságát nagyban befolyásolja az a tény, hogy hozománya nem elég jelentős. Anna ugyan szerelemből mehet férjhez, de éppen a fentiek következtében apja és jövendőbelije között születik meg az a megállapodás, melynek értelmében Tamás nem szól bele a család üzleti ügyeibe, illetve nem akarja Anna hozományából visszavásárolni az illel birtokot. Ez a megállapodás természetesen – hiszen a nőket nem kell, nem lehet a komoly ügyekbe beavatni – nem ismert Anna előtt, így ez a közzjáték is közrejátszik abban, hogy a házastársak tragikusan félreértik, nem értik meg egymást.

¹⁸ Tarjányi Eszter fogalomtisztázó és gondolatébresztő tanulmányában a dzsentri történelmi meghatározásainak és irodalmi előfordulásainak vizsgálatát végzi el. Egyik megállapítását, – miszerint „*míg a történettudomány az identitásban képes megtalálni a dzsentri csoportképző jegyét, addig az irodalmi művekben a dzsentritéma gyakran identitásproblémaként jelenik meg.* –” tanulmányom alapvetéseként én is felhasználtam. Vö. Tarjányi Eszter: A dzsentri exhumálása. = Polgárosodás és irodalom. Szerk.: Alexa Károly. Kölcsey Intézet, 2003, 140–186. Nyilasy Balázs a *Színek és évek* a dzsentri szimbolikus rend és identitás regényeként értelmezi, olvasatában a dzsentri mint „biztonságot”, „beágyazottságot” jelentő szimbolikus rend jelenik meg, mely mint minden egyéb társadalmi rend, csak addig és annak kínálja fel identitáslehetőségeit, amíg annak tagja szilárd anyagi alapokon, biztosan áll e világban. Vö. Nyilasy Balázs: Identitásigény és szimbolikus rendek a Kaffka-prózában. = Polgárosodás és irodalom. i. m. 203.

Már Szerb Antal megjegyezte a regény erényeit taglalván, hogy „*a patríciusvilág elég ritka irodalmunkban, ahol elsősorban a gyökeresebb nemesi és paraszti miliő uralkodik, azután a kispolgár naturalisztikus ábrázolásra alkalmas élete. Pedig a régi Pest patríciusok városa volt.*”¹⁹ Tormay regényében nemcsak a korabeli történelmileg hű látványt, a biedermeier Pest városképét igyekezett hitelesen visszaadni, hanem alkalmat teremtett arra is, hogy enteriőrök, szokások is feltáruljanak az olvasó előtt, sőt az a hierarchia, összetartó erő, külső és belső ellentét is bemutatásra került, mely a pesti polgárság sorsát, életét irányítja.²⁰ Erre jó példa a Szentháromság patika százéves fennállásának ünneplésére rendezett estély, amely alatt a patriarchális keretek között élő pesti patrícius családok életének belső törvényszerűségeire is fény derül.

Három – a fent elmondottakkal is összefüggő – a női sorsokban visszatérő, a női sorsokra jellemző motívum is összeköti a regényeket: a csend, az enteriőrökön belül a bútorok szimbolikus szerepe és a gyerek, a jövő kiemelt fontossága. Mind Magda, mind Anna életében jelentősége van a csendnek, így a regények szövegében poétikai szempontból is kiemelt szerephez jut. Magda az öregkora csendességében jut el az önmaga életével való számvetés gondolatához, ennek értelmében Pórtelky Magda öregkora magányos, csendes élet, amely kiemelt léthelyzetté, határhelyzetté válik az önmegértés, önmagunk újratemtése felől nézve. Pórtelky Magda az élet(e) eseményeinek elbeszélése nyomán válik szubjektummá, hozza létre jelentéssel felruházott élettörténetét, mely az elbeszélői-émlékezői pozícióból szemlélve a *valamiként értés* temporális tapasztalatából fakadt. Ulwing Anna életét is végigkíséri a csend, a közte és férje közti meg nem értésből, meg nem értettségéből fakadó csend. Illetve a regény végén a magányhoz kapcsolódó csend, melyben csak „*egy meghitt hang beszélt: a Duna, az Ulwingok végzete. Beszélt a múlt.*” (211.) Anna magánya egyetemessé, emberivé válik, melyben egész alakja maga a múlt, az emlékezés. A két emlékezés között a magam részéről az aktivitásban látom a különbséget, míg Magda aktív elbeszélő-émlékező tevékenységet folytat, *emlékezik*, addig Anna megnövesztett női – emberi magányával, létezésével és fiai létével *emlékeztet*. A *Színek és éveket* joggal sorolják az emlékezésregény kategóriájába,²¹ ennek megfelelően *A régi házat* az emlékeztető regény – eddig ugyan nem létező – kategóriájába sorolhatnánk. Értelmezésemben Magda később visszatekintve, idegenként megélt múltjában passzív női szerepeket él meg, játszik el, míg az elbeszélés-émlékezés aktív tevékenysége során egy új, pozitív terminusokban elbeszélhető, vállalható, enyémként definiálható női identitásra tesz szert. Anna mindentudó elbeszélővel bemutatott életében több aktivitást lehet tulajdonítani alapvetően passzív női szerepének megélésében – férjválasztás, házneladás –, végső soron maga a passzív női szerep az, ami magányossá, szinte szoborszerűvé, a múltba való emlékezés szobrává teszi. Eltérő a két regény múltfelfogása is, amely egyenes következménye a fent leírtaknak. Csak utalásszerűen, míg a *Színek és éveket* a múlthoz, azon belül is a női múltba való odafordulásnak azt a stratégiáját képviseli, amely teljesen más értelmet képez a történeti időből éppen az *aktív elbeszélő-émlékezés* révén, addig *A régi ház* egy eltűnt és letűnt kornak, egy családnak, egy történeti múltnak kíván emléket állítani, melyben Ulwing Anna alakja a *passzív emlékeztető* szerepet kapja.

Mindkét regényben fontos szerep jut, az impresszionizmushoz is kapcsolódva, a bútorok, a szobabelsők, a berendezések, az enteriőrök megjelenítésének, melyek jellegzetes női

¹⁹ Szerb Antal: Tormay Cécile. Nyugat, 1937. 5.

²⁰ Vö. Bodnár: i. m., 34. Pirint: i. m., 56–67. Kollarits: Egy bujdosó író. i. m., 41–47.

²¹ Benyovszky Krisztián tanulmányában az „emlékezésregény” (individuális, dialogikus, mitikus) kontextusába illesztve értelmezi a *Színek és éveket*, együtt interpretálva Ottlik Géza és Talamon Alfonz műveivel. Vö. Benyovszky Krisztián: Emlékezés és narráció három modellje (Kaffka Margit, Ottlik Géza, Talamon Alfonz) = Uő: Rácmustra. Regényes olvasónapló Kaffka Margittól Bodor Ádámitól. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2001. 45–56.

attribútumként illetve a privát szféra térénaként értelmezhetőek. Metonimikus a viszony a Magda életének meghatározó fordulópontjain visszatérő, életét végigkísérő bútorgarnitúra egyre fogyó számú, külső megjelenésében változó (sötétülő, komoruló színű) darbjai és élete között. Anna életét is döntően meghatározzák, befolyásolják a berendezési tárgyak, sőt maga a régi ház is, melyet eleven lénynek gondol.²² Ahogy Magda életében is az állandó változásban jelenlévő folytonosságot képviselték a jól megszokott, ismerős bútorok, úgy Annáéban is fontos jelentést tulajdoníthatunk a női térén darbjainak, a bútoroknak, melyek egyszerre szimbolizálják a nő(i)t, az állandóságot, a folytonosságot, a megszokottat, a polgári múltat, a saját (női) múltját is. Ennek egyik legszebb példája a regény végéről származó idézet. „*Anna magára maradt egy boltíves kis szobában. A sokvirágos dívány felett Krisztina asszony arcképe függött a falon. A zongora is ott volt, a kicsiny varróasztal is, és minden úgy állt, mint hajdan a napszobában.*” (211). A bútorok az állandóság, belső folyamatosság mellett a női lét bensőségességét is jelezik, mely összefügg a passzív életformával és elvárt társadalmi normákkal is.

A harmadik közös elem a gyerek témájának feltűnése, mely mindkét regényben összefügg a pozitív elgondolású, reményteli jövőképpel, azzal a vágygal, hogy a gyerekeiknek majd jobb lesz, ők már boldogabb, könnyebb, jobb életét fognak élni. Magda már tudatosan úgy neveli három lányát, hogy az új kor kihívásainak könnyebben meg tudjanak felelni, az ő problémáival már ne kelljen küszködniük. Habár Annának fiai vannak, születésük előtt úgy gondolkodik, hogy születendő lányának mindent el fog mondani, hogy okosabb és boldogabb legyen, mint ő. Fiai alakjában pedig a két család, a kétféle identitás jelenik meg, biztosítva a fennmaradást, az értékek továbbélését. Láttuk, mindkét regényben a hősnők a gyerekeiktől, a gyerekek sorsában látják, várják a kiteljesedést, a pozitív változást, mely az ő életükben csak reményteljes vágyakozás, várakozás, esetleges csalódás volt. Zsadányi Edit is rámutatott arra, hogy a múlt századelő írónőinél gyakran megjelenő téma a gyermek regényzáró helyzetben. Ő azt a következtetést vonta le, hogy „*a női énkép nem feltétlenül egy emberöltő alatt – tehát nem önmegvalósító önazonos szubjektumfelfogásban –, hanem a következő nemzedéket is tekintetbe véve fogalmazódik meg*”.²³

A továbbiakban a két regényben külön-külön elemezve vizsgálom meg a saját és az idegen kettősségében kibontakozó női identitás lehetőségeit, megvalósulását.

*Színek és évek: az idegenné vált saját és a sajátta vált idegen*²⁴

Magda a dzsentrális identitással jelzett patriarchális viszonyok között sajátként éli meg identitását, nőszerepét, amíg az ideális körülmények, feltételek adottak. Pórtelky Magdának a regény világában készen kínált szerepek állnak rendelkezésére, melyet a kultúra, a társadalmi berendezkedés, a személyes és kulturális identitásának megfelelő dzsentrális környezet biztosít, ilyen a lány, a feleség és az anya szereplehetősége.²⁵ E szerepek megformálása, elsajátítása azonban nem igényelt tőle reflexív önértelmezést. A személyes ambíció kiélésére a férfi mellett jelölte ki a nő helyét a társadalom. Pórtelky Magda, ebben az esetben, a hagyományban elhelyezhető történeti tudattal rendelkező szubjektumként jelenik meg. A közösségi terek, helyszínek (bálok, vendégségek) Magda életében a (jól) férjhez menés célját szolgálják, míg férjes asszonyként pusztán a férj karrierje szempontjából kapnak korlátozott

²² Vö. Kollarits: A biedermeier Pest regénye. i. m., 237–238.

²³ Vö. Zsadányi: i. m., 823–824.

²⁴ A kérdéskör teljes kifejtését egy másik tanulmányomban végeztem el. Horváth Zsuzsa: Az idegenné vált saját és a sajátta vált idegen – avagy a történeti narrativa és a női identitás kérdései Kaffka Margit Színek és évek című regényében. Új Forrás, 2010. 5. 53–69.

²⁵ Balogh Réka: „... *hogy jó feleség váljon belőle.*” Kaffka Margit: Színek és évek. Korunk, 2000. 10. (<http://www.korunk.org>)

szerepet. A nőknek külön társas összejövetelek vannak fenntartva. A dzscentri, a család belakható szerepeket, biztonságot kínál és jelent, olyan keretet, melyet csupán ki kell tölteni, melyre szintén felkészíti a neveléssel a résztvevőket, így Magdát is.²⁶ A regényben ábrázolt dzscentri életforma, történetisége folytán, egy átmeneti korban megjelenve már idejétmúlnak mutatkozik, így nem biztosít(hat) végig szilárd alapot Magdának. A társadalmi és a történelmi változások ezt a szilárdnak tűnő keretet megingatják, és Magda első férjének öngyilkosságát követő özvegységében már nem nyújtanak, nem kínálnak semmilyen új mintát, életlehetőséget, mellyel ismét egyenesbe hozhatná megtörtnek ítélt életét. Részben ennek hatására alakul ki benne az a nézet, hogy idegennek és folytathatatlanak tartsa a dzscentri identitást. De a regényfikció szerint ez a dzscentri keret már nem volt elég erős ahhoz, hogy hosszú távon is, az ábrázolt különböző problémák esetén is megfeleljen a kor új kihívásainak. Pórtelky Magda mindaddig sajátként tud tekinteni dzscentri identitása által felkínált szerepekre és keretre, míg személyes léte biztonságban van. Addig tulajdonképpen reflektálatlanul kezeli létét, identitását természetesnek veszi, nem kérdez rá, így nem is ért(het)i magát. E keret szerint a nő feladata „*jól férjhez menni*”, mely anyagi biztonságot, társadalmi rangot, helyet jelent, vagyis a nő a férje, illetve a családja révén reprezentálódik a társadalomban, és így a történeti elbeszélésben is. Azon kívül nincs története, legalábbis nincs olyan elbeszélhető története, mellyel a történeti narratívában képviselhetné a sajátként értett női identitást. A regényszövegben nemcsak az 'én' jelenik meg idegenként, hanem természetesen a múlt, a női én múltja is. Vagyis Pórtelky Magda múltja nem sajátként, hanem idegenként aposztrofálódik. Ugyanakkor a jelenbeli én már sajátként – enyém –, vállalhatóként tekint élettörténetére, (női) identitására.²⁷ Tehát Pórtelky Magda új, pozitív terminusokban elgondolt női identitása az elbeszélés folyamán születik meg. Erre az identitásbeli kettősségre is a saját és az idegen kettőssége adhatja meg a választ.²⁸ A korábban fent említett minták sajátként, vállalható, követendő hagyományként, életstratégiaként, biztonságos környezeteként jelennek meg, mindaddig, míg személyes sorsa veszélybe nem kerül, ekkor ezek is idegenné válnak. Vagyis a „közösségek” épp női identitásának megfogalmazása során, az abból fakadó kudarcok, konfliktusok miatt értelmeződnek át sajátból idegenné. Pórtelky Magda a saját idegenségét épp akkor reflektálja, amikor szintén sajátként értett nőisége, női, asszonyi mivolta miatt kerül összeütközésbe a korábban sajátjának vélttel. Tulajdonképpen Pórtelky Magda első férjének öngyilkossága után mintegy kiíródik egy addig sajátjának megélt történelemből, melynek saját jogán nem is volt részese, hiszen csak mint feleség vett részt a történelmi eseményeket reprezentáló, kicsiben leképző Szinyér város életében. Az elbeszélő-émlékező a visszatekintés során ezt törésként értelmezi, addigi életét maga is a passzivitással, korlátozottsággal, a védettséggel, biztonsággal, harmóniával, a szűk családi otthon hagyományosan nőinek elfogadott ábrázolásával jellemzi. Ez egy élhető, belakható, kényelmes, ámde mégis egyfajta időnkivüliséget, atemporalitást jelentő létezésként értelmezhető. Hiszen Magda és tevékenységének hatóköre nagyon szűk, lehatárolt, nem terjed túl a ház falain, a háztartás belső gondjain, olyannyira, hogy még ennek a szűknek értelmezett térnek sem önálló irányítója, hiszen a pénzügyek, az étellel járó kisebb-nagyobb problémák, az életgondok nem

²⁶ Vö. Balázs Imre József: *Nőregény*. Kaffka Margit: *Színek és évek*. Helikon (Kolozsvár), 1999. 9. (<http://balazs.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=60&p=4651>)

²⁷ „*Így van ez az eseményekkel is talán; és meglehet, hogy amit ma az élettörténetemnek gondolok, az csak mostani gondolkodásom szerint formált kép az életéről. De akkor annál inkább az enyém – és érdekesebb, tarkább, becsebb játékszert ennél el sem gondolhatok magamnak.*” Kaffka Margit: *Színek és évek*. Osiris Kiadó, Bp., 1999. 8.

²⁸ Zsadányi Edit hívja fel arra a különös, ritka narratív jelenségre a figyelmet, mikor a történetmondás az elbeszélte történettel szemben fogalmazódik meg. A kétféle narratíva feszültséget hoz létre az olvasás, az értelmezés során. Pórtelky Magda nem alakítja a saját sorsát, az élet nem tekinthető a női elbeszélő tulajdonának, a „nem saját” elbeszélése viszont igen. Az elbeszélés ellenáll a (nem) saját történetnek. Vö. Zsadányi: *Írónők a századelőn*. i. m., 811.

tartoznak fennhatósága alá. Kaffka regénye az ábrázolt női identitást nem egyféleképpen, hanem több tényező együtthatásaként jeleníti meg. A személyes, lélektani meghatározottságon túl a társadalmi státuszváltást, sőt a történelmi idő változása révén a nő státuszának változását is ábrázolja. Pórtelky Magda bizonyos értelemben történelmi, történelmi korhoz és társadalmi réteghez (a dzsenti mint kulturális identitás) kötött alakjában egy olyan figurát teremtett Kaffka, mellyel a női identitás kiépülésének, megképződésének összetettségét tudta felmutatni. Férje elvesztése után Magda, épp dzsenti identitása miatt, elveti a számára járhatatlannak tűnő életlehetőségeket; Egyetlen járható út marad számára, az újbóli férjhez menés. Így próbál visszaírni az addig sajátjának vélt történelembe, és saját történetre, elbeszélhető történetre szert tenni.

Abban a világban, melyben Magdának meg kell jelennie, a férfiak által kreált és szentesített erkölcsrendszer uralkodik, ebbe a nő története csak Másikként íródhat be, csak a privilegizált férfi felől jelenhet meg.

Pórtelky Magda sorsa a regényben változásokon megy keresztül, nem csak saját magának, saját sorsának, de családjának, „fajtájának”, a dzsentrinek a megítélése is változik az elbeszélte történetében. Élettörténetén végigtekintve, felidézve gyermekkori, fiataalkori emlékeit, fokozatosan alakul ki benne az idegenségérzet családjával, rokonaival, „fajtájával” kapcsolatban. Kezdetben a család, a grósz, az édesanyja képviselte értékek, szokások, elvárások, a felkínált hagyományos női szerepek kívántként, kényelmesként, folytathatóként, sőt értékesnek tűnnek szemében. A fentebb leírt változás mellett már kezdettől fogva megjelenik az idegenség érzete Magda és a külvilág kapcsolatában. Szinte minden idegenként aposztrofálódik Magda világában, a kezdetben sajátként értett női identitáson kívül mindvégig idegenként jelenik meg a férfiak világa. Idegenként aposztrofálódik mindkét férj – egyrészt nemük, másrészt származásuk, nem-dzsenti kulturális identitásuk folytán, családjuk is idegen tradíciót képvisel Magda szemében – és a másik nemmel kapcsolatos érzések elsősorban a szexualitás. A regényben idegenként jelenik meg Pórtelky Magda előző, illetve saját nemzedékébe tartozó többi női tagja illetve története is.

Feltevésem szerint az idegenség kibontakozásával párhuzamos az eltávolodás egy addig sajátként megélt női identitástól is, mely összefügg az örökölt szerepeket jelentő dzsenti identitással. Ez a női identitás marginalizáltként, passzívként, a történelmi időből kizártként jelenik meg az utólagos elbeszélésben. A marginalizált, passzív női sors, identitás lehetne a Másikként megértett, és utóbb idegenként elutasított történelmi narratíva, melyről Pórtelky Magda úgy vélekedik, hogy folytathatatlan. Ezt támasztja alá az a megfigyelésem is, hogy a korábban sajátként elfogadottnak tartott szerepek, identitások: a család, a dzsenti „fajta”, a grósz megítélése és cselekedetei idegenként tűnnek fel. Mivel az emlékező-elbeszélő Pórtelky Magda életének egy adott pontján tekint végig élettörténetén, az idegenség megfogalmazása is utólagos értelmezéshez kötött tett. Magda női története az ábrázolt passzivitásból az elbeszélte történet „vége felé”, közeledve az emlékező-elbeszélő idejéhez némiképp elmozdul az aktivitás felé. Ugyanakkor ezek a lépések – tanulás útján önálló munkavégzés, pénzkereset – már a jövő női nemzedékét szolgálják, készítik elő, náluk bontakozhatna ki Pórtelky azon felismerése, hogy ahhoz, hogy ne pusztán a férjhez menés illetve kiszolgáltatottság legyen az egyetlen út a nő előtt, ahhoz új identikus formák, betöltendő szerepek kellene, mert a régiek már elvesztették hatékonyságukat.

Összegezve, a múltat a jelen tapasztalati horizontja felől problémává tevő viszonyulás hermeneutikai feladatot jelent: egyrészt a múltnak egy olyan újra-elsajátítását, mely a történelmi emlékezet alakításába megpróbálja bevonni a korábban marginalizált vagy Másikként stigmatizált társadalmi csoportokat is. Így Magda az elbeszélés révén újraérti múltját és így önmagát, a korábban a másikként megjelenő nőit, ezáltal létrejön a saját, mely felől a múltja már idegenként értett tradíció lesz, de jelenében mégis benne van az idegenként

apoztrofálódott múltja, hisz az is részét képi az elbeszélte élettörténetének, mely sajátta vált, hiszen „enyém”-ként állítja be.

A múlt új módon történő elbeszélése csökkenti azt a feszültséget, melyben a nem-sajátként, idegenként felismert múlt, az abban negatív előjelekkel ellátott és perifériára tolódott saját identitás megjelenni kényszerült. Ennek megfelelően az idegenként aposztrofált 'én' az elbeszélte történet révén 'enyém'-mé válik. Az új identitás már pozitív terminusokban elgondolt saját identitás, mely közösségi elismerésnek, közösségteremtő erejének és kultúraképző autoritásának az igényével lép fel. Esetünkben Magda idegen személye, első házasságának én-je, szerepei jelentik a másikat, aminek ellenében újrafogalmazza magát. Ennek az idegen másoknak a háttérét adja a dzsentri, és a hagyományos női identitás, mely, mint egykor volt 'saját', nosztalgiával megrajzolt, ugyanakkor a jövő nemzedékének már életképtelen identitásként, nem járható útként jelenik meg. Az ideális körülmények, feltételek mellett a hagyományos női identitás is kényelmes, élhető, de a társadalmi és történelmi, kulturális változásokkal együtt az addig ideális feltételek megszűnni, megváltozni látszanak. Mégis Magda tudatos döntése az, hogy lányait már az új kihívásoknak megfelelően készíti fel az életre, egy új, értékekkel, pozitív terminusokban elgondolt nőiség közösségi elismerésének, közösségteremtő erejének és kultúraképző autoritásának az igénye szerint.

Elmondott, immár nem sajátként, hanem idegennek felismert történetével maga is a történelmi reprezentáció középpontjába kerül, éppen az elmondás gesztusával, mely során az addig másikként, vagy sehogy sem értett, reprezentált nőit mutatja be, írja meg. Pórtelky Magda elbeszélte története során a visszaemlékező elbeszélés révén a múltját és a saját identitását újra-elsajátító, új viszonyba helyező tevékenységet folytat. Elbeszélése felfogható egy lehetséges női identitás önmagát időbeli perspektívákra kivetített értelmezéseként is. Mivel addig a nők és a női történetek, a női identitás a marginalizáltság miatt a kollektív történelmi emlékezetben a történelem nélküli Másikként bélyegezve a történelmi időn kívül helyezkednek el, vagyis nincs - elbeszélte és megírt - történelmük, Magda elbeszélése felfogható egy visszamenőlegesen pótló történelem- illetve történetírásnak, illetve egy új narratívát felkínáló, új viszonyrendszerbe helyezés elméleti kiindulópontjának is. Az új női identitást lányai története révén a jövőbe helyezi, egy majdani még meg nem írt, új narratíva képében.

„Beszélte a múlt. Csak ez maradt meg számára, semmi több...” - A régi ház

Ulwing Anna a polgári identitással, úgy tűnik, kezdetben teljes mértékben képes azonosulni, sajátként ismeri el, az őt körülvevő szűk és zárt világot is identitásának elvárásai, keretei szerint rendezi be, és jól berendezettnek, természetesnek látja. *„Anna a padok szerint osztályozta a városnegyedben az embereket. [...] az ő nagyatyja előbbre való mindenkinél.”* (46.) Anna a nagyapja identitása mellett két rokonával szemben is érez egyfajta idegenséget, a budai Sebestyén nagybácsival és Jörg Ulrich könyvkereskedő nagypapával szemben, mivel azok nem a patrícus szemléletnek megfelelő identitást, értéket képviselik, így idegenként szemléli azokat. A regény azt sugalmazza, hogy határhelyzetekben vállalja velük a közösséget, habár nem tud teljes mértékben azonosulni velük, de női, asszonyi identitása empatikussá teszi. Igazi rokonságot nagyapjával, Ulwing Kristóffal érez. *„Jörg nagyapa... Ő más volt, mint az Ulwingok. [...] Anna ilyenkor elpirult. Nem szerette ezt látni...”* (40.) *„Anna megint távol érezte magát tőle, de azért egészen közel húzódott hozzá; hadd lássák az emberek, akik kinevették Sebastián bácsit, hogy ők ketten összetartoznak.”* (44.) A női ekként való értéke megegyezik a hagyományosan elgondolt alapvetően a női – férfi dichotomikus szerkezetre épülő elgondolással. Az Ulwing család büszkén vállalja identitását, ugyanakkor vonzó lehetőségként jelenik meg előttük a nemesi identitás magatartása is, nem véletlen, hogy Annát és Kristóffot szívesen küldik nemesi környezetbe, illetve többször utalnak rá, hogy mind a felszíni tulajdonságok, mind a mélyebb értékek vonzóak számukra. (pl. évszázados

hagyományt képviselő név, gesztus, ruházkodás, viselkedés...) Anna szilárdnak hitt saját identitásán az első repedéseket a külvilág okozza, amikor is a Geramb Nevelőintézetben fültanúja lesz egy a nemes kisasszonyok Anna származásáról szóló fanyalgó beszélgetésnek, gyermekien naiv világlátásán, jóságérzetén ekkor esik az első csorba. „*Meglátott valamit, ami csúnya és veszedelmes volt, amit eltitkoltak előle azok, akik őt szerették. Kicsiny életében először találkozott az emberi rosszasággal... [...] Jobban kezdte őket szánni önmagánál, és kicsiny asszonyi lelkének ezzel az öntudatlan irgalmával először vette fejletlen vállára a hallgatás élő súlyát, melytől emberi nyugalom és boldogságok függenek.*” (50.) Valójában ekkor merül fel benne az a reflektív kérdés, hogy kik is ők valójában? Hogy a környezetükhöz hasonlóan ők is nemesek-e. Ekkor szembesül azzal, hogy ők „szabad polgárok”, és kezdi el érteni, mit is jelent a fent körülírt identitás, melyet addig reflektálatlanul fogadott el, hitt sajátjának. „*Aztán sajtószerű önértékeléssel nézett szét a szobájában, mintha a szemével mutatna rá arra, amit szerzett. Anna most értette meg először nagyatyjának ezt a gyakran látott tekintetét. – Szabad polgár vagyok! – mondta Ulwing Kristóf. Rövid csengésű hangja széppé és erőssé tette ezt a szót; és Anna kicsiny fejével öntudatlanul követte az öregember emelt fejtartását.*” (52.) Megértett és immár ténylegesen sajátjává vált polgári identitása szervesül a hagyományos női értékekkel az empátiával, és az érzelmességgel. „*És mintha neki kellene jóvátennie, amit azok az idegen lányok vétettek, ráhajolt és megcsókolta. – Mi az? – Ulwing Kristóf szórakozottan rántotta el a kezét.*” (53.)

Ulwing Anna, az unoka szemében a regényben ábrázolt patrícius identitás egyedüli mértéke Ulwing Kristóf, a nagyapa. És miután megértette, hogy ki is ő (szabad polgár), szinte feltétel és látszólagos gondolkodás nélkül fogadja el és követi. Kapcsolatuk erősebb, szeretetteljesebb, plasztikusabb is ábrázolt a regényben, mint Anna és az édesapja, János Hubert közti viszony. Mivel Ulwing nagypapa maga a megtettesült patrícius, személye, lénye szinte egyé vált a régi házzal és a várossal, a biedermeier Pesttel is. Így nem csoda, hogy Anna idegenséget érez nemcsak Buda és a Pesten kívüli területekkel, hanem az új Pesttel szemben is, melyből már hiányzik az Ulwingok családi neve és a régi ház. „*Anna idegenül nézett körül.*” (96.) Anna a patriarchális viszonyok között sajátként éli meg ezt az identitást, főleg amíg az ideális körülmények biztosítottak. Nőszerepében vannak bizonytalanságok, mivel édesanyja korai halála miatt hiányzik Annának a női minta. „*Az anyja képeére tévedt a szeme. Ha kiejtené kezéből azt a festett rózsát! Ha megsimogatná őt! Csak egyszer, egyetlenegyszer, mikor magányosan van a szobájában. Olyan egyedül. Mindig egyedül...*” (110.) Ugyanakkor a nagypapák közvetítése és a szoba falán lógó festmény „segítségével” mégis létezik egy női minta, melyet Anna követhet és követ is. „*Most éppen úgy tartod a fejedet, mint az édesanyád. Szegény jó Krisztina asszony!... Anna az udvar közepén állt, és még inkább félrehajtotta a fejét, és nem bírta megérteni, hogyan hasonlíthat valaki, aki gyerek, valakihez, aki olyan öreg volt, hogy az égbe ment.*” (37) „*A Jörgök nagyon szerették a muzsikát. Az anyádnak is a zene volt az élete.*” (40) Ezen kívül a regény világában készen kínált szerepek állnak Ulwing Anna rendelkezésére, melyet a kultúra, a társadalmi berendezkedés, a személyes és kulturális identitásának megfelelő patrícius környezet biztosít, mely a férjválasztás elméleti szempontjaiban tükröződik a leglátványosabban. A nő helyét a társadalom a férfi mellett jelölte ki. „*Egy napon aztán megtudta ezt is. Münster Károly megkérte az atyjától a kezét. – Megtisztelő ajánlat, és igen előnyös – mondta János Hubert a lányának. – A Münster cég jó hangzású és komoly cég. A fiatalember értelmes, tőkéje is van.*” (135.) Ezt a gyakorlat végül is nem követi, mivel János Hubert legalább a lányát szeretné boldognak tudni, így Illey Tamás lesz Anna férje, akinek bár jó hangzású a neve, de nem polgári, hanem nemesi, hozott tőkéről pedig szó sincs, csak arról, hogy Anna hozománya az Ulwing-cégen belül egybe maradjon. A készen kínált szerepek megformálása, elsajátítása azonban nem igényelt Annától reflektív önértelmezést. Ezen túl még a személyes ambíció hiánya is jellemzi Annát, illetve ami akként értelmezhető lenne, az szemben áll identitásának

lényegi alapjaival. Személyes ambíciókat értelmezem az énekléshez, a zenéhez való mély vonzódását, melyet professzionális értelemben nem folytat(hat), mivel az nem lenne illő egy patríciuslányhoz. Érdekes, hogy Annában fel sem merül ennek a lehetősége egészen addig, míg arra Walter Ádám fel nem hívja rá a figyelmét, akkor viszont gondolkodás nélkül elutasítja. „– *Ugye maga is énekel? Sztaviarszky mondta. Igen. Emlékszem. Minden tanítványa között a legművészibb. Énekesnő lesz? A fiatal lány bensejében valami szinte tiltakozva utasította el ezt a kérdést. [...] – Értem – mondta a fiatal ember gúnyosan – a maga elnézése csupán a mások élete számára tág, a saját életével szemben korlátozott. Anna tudta, hogy igazat mond. Csak a gondolkodása lett ma szabad. Egyéni mozgását lenyűgözte és fogva tartotta valami. Talán a régi dolgok és régi emberek láthatatlan ereje.*” (86.) Annának nincsenek a külvilágot is érintő ambíciói, ő nem akar valaki lenni, mint Magda, számára csak a zárt tér és szabályok közötti polgári családi élet, a családi boldogság vágya létezik. Annában nagyon erős a megfeleléskényszer az Ulwing névnek és a patrícius múlt hagyományainak. Egyedül férjével szeretne boldogságban, megértésben élni, így talán sorsa még tragikusabb, mint Magdáé. Anna a hagyományos nőszerep tragikus, magánnyal végződő változatát példázza. Ulwing Anna tehát a regénybeli patrícius hagyományban elhelyezhető történeti tudattal rendelkező szubjektumként jelenik meg.

Ulwing Anna identitása a regényben a patriarchális és sokszor megszemélyesítő képek sokaságával megelevenített régi házzal is szimbolizált. Annának a régi ház és a vele szimbolizált patrícius identitás ugyanolyan fontos volt, mint Illey Tamásnak az illei birtokkal szimbolizált és némileg átideologizált magyar nemes identitása. Az, hogy Tamásért, szerelméért képes volt eladni a régi házat, azt is jelenti, hogy az önfeláldozó asszonyszerep működött, a család, a vélt és várt közös jövő előrébbvaló, mint a saját múlt. „*Pedig a lelke két életet élt: az egyik Tamásé volt, a másik a házé.*” (202.) Ugyanakkor a közös jövő lehetőségének elvesztésével nem marad más számára, mint annak a múltnak az őrzése, melynek akkorra már egyedüli örökösévé lépett elő. A jövőkép a két Illey-fiúban sejlik fel, ők az Ulwingok és az Illeyek utódai, és a regény tendenciózusan azt sugallja, hogy velük új jövő köszönthet be, a magyar nemesi identitás és a német származású patrícius identitás erényei, értékei összeolvadhatnak egy új minőségű identitásban. Ez már nincs kifejtve a regényben, a befejezés nyitott, csak a szimmetrikus szerkesztés sugallja ezt a lehetséges folytatást.

A saját és az idegen más formában, de Tormay regényében is kimutatható, mégpedig Anna élettörténetének nézőpontjából a szabad német polgár (patrícius) és a magyar nemes kettőségében, mely megfeleltethető a saját és az idegen mintázatának. Hiszen Annának Illey Tamás egész lénye, neme, hagyománya, gondolkodása, viselkedése, vágya, reakciója idegen, mégis pillanatnyi megértéseikből születik, születhet meg a biztató jövő, mely mindkettejük lényének egyszerre folytatója, összegzője, tehát itt így lesz a sajátból idegen, az idegenből saját. A visszavásárolt illei birtok Ulwing Anna, Illey Tamásné számára egyszerre jelenik meg idegenként és jól ismert sajátként. A sajátot, a jól ismert a régi bútorok, a sokvirágos dívány, a zongora, a kicsiny varróasztal – a női identitás kellékei – biztosítják. Ennek a biztos alapokon nyugvó, élhető múltnak az egyik alapját éppen a női princípium biztosítja, részben Anna figurájában, személyében, részben Anna múltjában, hiszen az ősi illei kúria falán ott függ Krisztina asszony arcképe, mely így a női lét és identitás bűvópatakaként meglévő folytonosságára utal.

Anna és Tamás kölcsönösen, szinte az első pillanattól vonzódnak egymáshoz, mégis e vonzódás mögött ott rejlik az idegenség érzete, mely a történet előre haladtával egyre fokozódik. „*Annának távoli és idegen volt mindez, de szerette hallani Illey hangját.*” (115.) „*...a hangja mégis úgy hatott Annára, mintha megfogta volna és visszatartaná.*” (114.) Mindkét fél többször is megfogalmazza a másik idegenségét, mely a származásra, gondolkozásmódra, sőt a másik hangjára is kiterjed. „*Egyszerre világosan érezte, hogy Anna idegen mindazzal szemben, ami az ő múltjából élön él a vérében. Idegen – és talán az is akar*

maradni., (148.) „*Illey egészen idegennek hallotta a felesége hangját.*” (152.) „*Annának olykor az az érzése támadt, hogy Tamás nem szereti a házat, és a zöld szobát sem szereti, a dudorosra párnázott jó öreg bútorokat sem.*” (149.) Az idegenségérzet a leglátványosabban a beszéd – csend, a városi polgári ház – vidéki földbirtok, zene – virág kettősségében manifesztálódik. (A tendenciózus, szimmetrikus szerkezet, szerkesztés itt is visszaköszön.) Érdekes, hogy a vonzalom egyik alapja éppen a hang: mind Anna, mind Tamás a másik beszéd- illetve énekhangja kapcsán érti meg, látja meg a másikat. „*Illey Tamás hangja kivált a többi közül és hozzányúlt, mint egy érintés.*” (125.) „*Milyen szép, mikor énekel – gondolta Illey Tamás. Az emberek nem látják mindig egymást, csak néha, egy-egy kivételes pillanatban. Tamás ebben a pillanatban látta meg Annát.*” (127.) (Anna életében a zene jelentőségére, szerepére alább még visszatérek.) Kettejük történetének tragédiája a meg nem értettségben, a meg nem értésben rejlik,²⁹ mely akkor fordul át megértésbe, megértettségbe, amikor Tamás haldoklik, illetve amikor Anna az illeli birtokra érve megkapja a hön áhított virágcsokrot, az akkor már halott férjtől. Ekkor érti meg Tamás, hogy mit jelentett Anna számára a régi ház, és Anna, hogy Tamásnak a saját földön termett virág. „*Sírj, Anna, ez jó, és bocsáss meg, ha tudsz. Nem értettelek, ezért volt olyan nehéz mellettem az életed...*” (206.) „*Most látott bele Tamás lelkébe, most, mikor ideadott neki minden virágot, ami nem más földjén termett. Holtan adta, mégis ideadta...*” (210.) Így nem beszélhetünk kölcsönös megértettségről, csak pillanatnyi megértésről. Ahogy Bodnár György írja „*a kétféle világ és eszmény feszültsége, melyet áthat a féltékenység, a gyanakvás és az önérzetes gátoltság is*”.³⁰

A regényben ábrázolt patrícius világ, melyhez az Ulwing család is tartozik – regénybeli képviselőik még a Jörgök, Münsterek, Walterek, neveik fokozatosan mind-mind eltűnnek a regénytörténet végére – hasonlóan a *Színek és évek*beli dzsentrí identitáshoz, átmeneti helyzetben van. Átalakulófélben van, hiszen történeti értelemben a pesti német származású patríciuság eltűnt, és átadta a helyét egy új polgári rétegnek, ez a folyamat Tormay korában már lezajlott és ismert volt, erre maga az író is utalt, amikor regényének keletkezéséről, megírásának intenciójáról nyilatkozott. „*Tormay Cécile-t – saját nyilatkozata szerint – szülőházának lebontása döbbsentette rá, hogy a régi Pest emlékei lassanként nyomtalanul eltűnnek. Azért írta meg regényét, hogy megállítsa a rohanó várost és lakóit, »csak egy percre, csak annyi időre, míg egy mese elhangzik, melyben szeretet van a szépség és a múlt iránt. [...] mert csak az a nép, csak az a város tud maradandó jövőt építeni, mely szereti a múltját és emlékezik rá.«*” – idézi Kollarits Krisztina.³¹

Tormay regényében Anna kezdetben gyermeki, ugyanakkor – elsősorban neméből fakadóan – mindvégig korlátozott nézőpontja fokozatosan előtérbe kerül, olyannyira, hogy végül átveszi a főszerepet az addig az egyes családtagok között szétosztott nézőpontok felett. Így lesz végső soron a regény tulajdonképpeni tárgya Ulwing Anna elbeszélte élettörténete. A lakás megszemélyesített és személyessé tett berendezési tárgyai, a közvetlen pesti és budai tárgyi környezet, a korlátozott nézőpontból átélt, megélt történelmi események és egyes szereplői mind-mind az Ulwing-gyerekek és elsősorban Anna szubjektív nézőpontjából kerülnek bemutatásra. „*Anna napszobának hívta. [...] Ez a szoba a mamáé volt. Nem lakott benne, mert az égbe ment, és eddig még nem jött haza, de azért minden úgy maradt, mint azelőtt. Képe a sokvirágos dívány fölött függött, varróasztala is ott állt az ablakmélyedésben. A zongora is az övé volt ...*” (17.) Anna korlátozott nézőpontja kezdetben gyermeki látásmódjából, felnöve női világtapasztalásából és mivoltából fakad, mely összefügg a nyilvánosságtól, az információktól, a centrumtól és a cselekvési, részben gondolkodási szabadságtól való elzártsággal.

²⁹ „*Ma mindegyikük egyedül maradt. A kimondott szavak hidegen meredeztek Anna emlékezetében, amit pedig nem mondott ki, az nyugtalanította őt.*” (149.)

³⁰ Bodnár: i. m., 35.

³¹ Tormay Cécile: A régi házról. Társaság, 1916. Idézi Kollarits: Egy bujdosó író. i. m., 39.

A Tormay-regényben is feszültséget tapasztalhatunk a tulajdonképpeni főszereplő – Anna – és a regény történeti narratívájában betöltött szerepe között. Ha elfogadjuk a fent elmondottak értelmében Ulwing Annát a regény főszereplőjének, akkor éppen az lesz a hangsúlyos, hogy mennyire kirekesztődik Anna a történelmi és a szűkebben vett családi eseményekből, annak ellenére, hogy ő a három generációt bemutató Ulwingok utolsó hiteles képviselője. Pedig a regény szimbólumrendszere, szerkesztése azt sugallja, hogy ő valódi Ulwing, méltó folytatója lehet(ne) nagyapja munkájának, ha lehetősége nyílna rá, de éppen neménél fogva nem jut igazi cselekvési lehetőségekhez. *„Nem, soha! – a hangja olyan röviden csengett, mint mikor kalapácsot ejtenek az acélra. ... Ez Ulwing építőmester hangja volt.”* (136.) Egyetlen – kényszerű – kivételt képez a kis Kristóf öngyilkossága utáni helytállása, mely során *„olyan fölényes akarattal viselte a balvégzetű pusztulást, mint amilyen fölényes akarattal valamikor Ulwing építőmester a szerencséjét megteremtette. [...] Megfoghatatlan erő áradt belőle, az a szívszűz asszonyerő, mely nagyobb tud lenni a romok között, mint akkor, mikor építeni akar.”* (177–178.)

Mivel a regény befejezése – kissé talán didaktikus és érzelgős volta mellett is – alapvetően nyitott, úgy is értelmezhetjük, hogy éppen az az Ulwingok végzete, hogy a három regénybeli generáció fokozatos eltűnése után megfiatalodva megújuljanak. A kétféle mentalitás, a kétféle kulturális identitás: a magyar nemes és a német patrícus megszüntetve megőrződjön az Illey-fiúkban, melyhez sokat tűrő, néma, csendes asszonyok sorára volt szükség, sugallja a regény. Bodnár György értékelő tanulmányában egyetértve Szerb Antal regényről tett megjegyzésével³² azt írja, hogy Tormay *„regénye előterébe szimmetrikusan megszerkesztett emberi viszonylatokat és tendenciózusan felépített jellemrajzokat állít elének.”*³³ Magával a ténymegállapítással egyetértek, de az értékelés pozitív avagy negatív előjelét tekintve nem kívánom letenni egyik mellett sem a voksomat, inkább ennek a szimmetrikus és tendenciózus szerkesztésnek a regénybeli női sorsra, a női identitásra tett hatására térnék ki. Hogyan is látja, láttatja a regény a nőt? Ulwing Anna személye kapcsán a nő feladatáról, jellemzőiről tendenciózus megjegyzéseket kap az olvasó, melyek egybecsengenek egy ősi, nőiként és másikként értett hagyományos női sztereotip elgondolású princípiummal. *„– Kristóftól jött rossz hír? – kérdezte, mialatt az íróasztalhoz ment. – Nem? Hát akkor az üzlet?... Beszélj róla, hiszen én is Ulwing vagyok. János Hubert becsukta a könyvet, melyben számolt. – úgysem értenéd. – De hiszen megtanulhatnám... – Te csak hímezz és énekelj. Nem kell az üzlethez tudnod. Nem asszonynak való az. Másra teremtett benneteket az Isten... – Ettől a mondattól megmozdult benne a lelkiismerete, zavarba jött.”* (136.) *„Ebben a percben olyan erősen élte a saját életét, hogy a szíve nem fogta föl a másik élet hangtalan segélyhívását.”* (124.) A regény a nőt, elsősorban Ulwing Anna és részben anyja, Jörg Krisztina alakján keresztül a hagyományos női értékek mentén ábrázolja. Így a családjáért és az otthonáért élő anya, a szánalom érzése a másik iránt, az irgalom, az empátia, a felelősség, a hallgatás jelennek meg női értéként, követendő mintaként. *„Aztán fölemelte a fiát azzal a rejtélyes mozdulattal, amely szebb még a szerelem mozdulatánál is, amelyet a karja titokban régen tudhatott. Közben arra gondolt, hogy ez az, ami összeköti az emberiséget: a végtelen, áldott lánc, asszonyi karokból fonódó lánc a földgolyó felett, mely az első asszonnyal kezdődött el, és az utolsó gyermeknél fog bevégezni.”* (147.) Ezzel párhuzamos az a – szintén hagyományosnak nevezhető – dichotómiára épülő szemlélet, mely szerint a nő vagy szent, ártatlan, családjáért élő vagy bűnös, állatias, maga a testiség, a regénybeli két véglet: Ulwing Anna és kis Kristóf szeretője, az utcalány.

³² *„A régi ház halálromantikája a történelem és az emberi lét távoli titkát sejtethetné meg velünk. Ha kiszabadulna az alárendelt szerepből, amelybe a gépies szimmetrikus szerkezet és a tendencia helyezte.”* **Idézi** Bodnár: i. m., 35.

³³ Bodnár: i. m., 34.

Regénybeli sorsát tekintve Ulwing Annának a magány lesz az osztályrésze, és a múlt őrzése a feladata, de a saját múlt önálló megszólaltatásának lehetősége nélkül. Mintha ismét visszaköszönne a fentebb már idézett Tormay nyilatkozat a regény megírásának miérettéről, csak most mindez Anna figurájára kihegyezve, vagyis Annának, a nőnek, az asszonynak, az anyának kell képviselnie a múltat és az emlékezést, melyhez Tormay írói világában a magány kapcsolódik.

Ulwing Anna gyakran bizonytalan önmagáról, szerepéről való reflexiói során, elsősorban passzivitásra és a privát szférában való létezésre van ítélve, de épp származásánál és vagyoni helyzeténél fogva némi szabadságot élvezhet, vívhat ki magának. (Pl. Mentésül a kötelező, társadalmi státuszának megfelelő férjhez menéstől, bár ebben szerepet játszik apjának boldogtalan története is.) Általában külső segítség – beszélgetés – hatására jut el a reflektivitás azon fokára, hogy érzékelje, átérezze saját (lét)helyzetét, de nem tud, nem is akar tenni annak érdekében, hogy sorsát megváltoztassa. Nála is felmerül a lehetséges következő női generáció esetében a tanulás, a fontos dolgok megtanításának előtérbe helyezése. A hallgatás, a csend többször hangsúlyosan kerül szóba Anna személyisége kapcsán, hallgat, mert gyermek, majd hallgat, mert nő, hallgat, mert nincs birtokában a megfelelő szónak, hallgat, mert nem bírja kifejezni gondolatait, hallgat, mert úgyis csak félreértenék. „Az anyja képére nézett. [...] Már utolérte anyja éveit. Ha itt volna... Nem, arról, ami olyan szépen fáj a szívében, még vele sem tudna beszélni. Senkivel, soha.” (121.) Anna hallgatásának, a csendnek a feloldását a regényben a zene, az ének jelenti. „Eddig egész életén át hallgatott. Csak most kezdett el beszélni, most, mikor énekelt.” (54) Anna zenéjét, Annát lényét, nőiségét, talán egyedül Walter Ádám érti meg, de ő sem mindig. „Ezek a virágok megint csak Tamást juttatták az eszébe. Walter Ádám hangja idegennek rémlett előtte, meleg tekintete ingerelte őt. Ma még a zenében sem tudtak egymásra találni.” (187.) Tamás, csak azt hiszi, hogy érti, Anna is azt hiszi, hogy Tamás érti a zene nyelvén keresztül őt magát, de elég hamar ráébred, hogy Tamás nem érti, nem is értheti őt. „Csak elvéve, ritkán, ha énekelt, csak akkor bírt Tamásnak valamit magáról mondani. [...] Mikor a szemük találkozott a csendben, egészen közel érezte magát hozzá, de mikor beszéltek, úgy rémlett neki, messze-messze vannak egymástól, mérhetetlen távolságokon kell áthatolnia a hangjuknak, és útközben egészen kihűlnék a szavak.” (128–129.) Mint korábban már említettem, nincs közöttük megértés, alapvetően félreértik egymást, illetve csak későn értik meg egymást, akkor is időbeli elcsúszással. A zene, az ének a regény világán belül sajátos női hangként, nyelvként tűnik fel, hiszen Anna édesanyja, Jörg Krisztina is szerette a zenét, és Anna úgy érzi, hogy csak a zene képes valódi érzéseit, legösszetettebb gondolatait adekvátnan visszaadni, még a legkényesebb szituációkban is. „Könnyek voltak a hangjában, diadalmas ifjúság, és benne volt egész szerelmének öntudatlan, gyönyörű vallomása.” (127.) Talán azt sugallja a szöveg, hogy a női csend, a női hallgatás itt tud(na) feloldódni, megszólalni, hangot kapni, csak kérdéses a fogadtatás, a befogadás és a megértés. Létrejöhetne-e valódi párbeszéd és kölcsönös megértés a nő és a férfi között? „Anna gondolatai összezavarodtak. Eddig azt hitte, hogy ők ketten találkoznak, együtt vannak a zenében... És Tamás most azt mondja, hogy nem érti meg az egyedüli nyelvet, melyen az ő lelke is, a vére is beszélni tud... Mindegy, minden mindegy, csakhogy itt van, csakhogy mellette lehet.” (140.) Ráadásul nem csak a férfi, Tamás nem érti Anna nyelvét, de a tágabb értelemben vett polgári társadalom sem érti, nem fogadja el ezt a nyelvet adekvát kifejezési formának. Walter Ádám – a modern (?) művész tipizált figurája a regényben – is utal édesanyja sorsa kapcsán arra, hogy nem értik meg, nem fogadják el, elsősorban a férje, sőt szégyennek tartják társadalmi szinten a női művészetet. „És ez a maguk polgári társadalm! Csak az legyen mérték, amit röffel és lattal lehet megmérni.” (85.)

Összegezve: a két regényből kibontakozó irodalmi diskurzus a nőiség, a női identitás kiépülésének, megképződésének összetettségét tudta felmutatni, hiszen az önazonosság kialakításának más és más hangsúlyú és eredményű folyamataival találkozhattunk. Közös

pont, hogy a női szereplőknek Pórtelky Magdának és Ulwing Annának nemcsak a társadalommal vagy a férfiakkal, hanem önmagukkal, nőiségükkel is szembe kell nézniük, ahhoz, hogy identitásukat megfogalmazzassák. A női identitás mindkét regényben történelmi távlatban jelenik meg. A saját és az idegen kettőssége és egymásra hatása – más-más mintázatot mutatva – fontos szerepet játszik abban, hogy a sajátból az idegen tükreben, más minőségű, de saját női identitás legyen. A *Színek és évek* Pórtelky Magdája a múlt új módon történő elbeszélése révén csökkenti azt a feszültséget, melyben a nem-sajátként, idegenként felismert múlt, az abban negatív előjelekkel ellátott és perifériára tolódott saját identitás megjelenni kényszerült. Ennek megfelelően az idegenként aposztrofált 'én' az elbeszélő történet révén 'enyém'-mé vált. A *régi házban* Ulwing Anna identitása a saját múlt és a fiai jövőjének folyamatában, a jelent átmeneti állapotnak érzékelve, szinte a múltba – az Ulwingok múltjába, melynek ő is képviselője – belekövülve jelenik meg.